

EGY ASSZONYI ÉLET TRAGIKUMA.

Írta: ANTAL SÁNDOR, Stockholm.

Amalie Skram nevét a skandináv országok nagyközönsége is csak *Agnet* című drámája révén ismeri. Aki azonban intenzívebben foglalkozik a modern norvég irodalommal, feltétlenül bámulattal fog adózni Amalie Skram kiváló írói egyéniségének. De ezúttal nem a *Forraadt, Hellemyrsfolk* és egyéb művek ismertetésével, szerzőjük tehetségének értékelésével kívánunk foglalkozni, hanem Antonie Tiberger érdekes és nagyon jól megírott életrajza nyomán rá akarunk mutatni e nagy asszony élete tragédiájának kontárajaira, az ő sajátos szerkezetű pszichológiájára és annak a kornak a szellemére, melyben Amalie Skram élt és kifejlődött.

A most megjelent biográfia kiváló tulajdonságai csaknem Brandes mellé emelik Antonie Tiberget, a norvég női „candidatus magisterii”-t, aki minden affektált tudományoskodás nélkül rajzolta meg az embernek és művésznek életét nem csak a gyermekkori otthon és a házasság előterében, hanem ama társadalmi és kultúrharci keretében is, mely a norvég városi életet a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben jellemzi.

1846 elején született Amalie Skram Bergenben, Norvégiának legjelentősebb, legelevenebb és legkozmpolitább városában. Kora gyermekkorában jelét adta lelkülete abnormális, harmoniatlan, önmagának ellentmondó voltának és annak a mélységes tépelődésnek, mely gyermekora szerencsétlen lefolyása következtében életének tragikumává, világfelfogásának alapjává lett. Apja, Mons Monsen Alver, paraszt létére lett kereskedő; értelmes, okos, de magabazárkózott és búskomorságra hajló ember volt. Anyja, aki cselédsorból lett kereskedőné, szép asszony volt és egy egész sor gyermeket hozott a világra. Hiúsága és nagy igényei merész üzleti spekulációkba sodorták, később Amerikába üzték a férjet Különben vallásos, de

eleven természetű; élénk fantáziájú nő volt az Amalie anyja. Amalie nagyon tehetséges, olvasni szerető, gyors észjárású utcai gyerek volt egyrésztől, másrésztől pedig órákon át el tudott töprengeni. Egy-egy gondolat vagy esemény rendkívül intenzíven hatott rá. Nagyon jól látta, hogy a való élet mennyire más, mint a könyvek regényes hőseinek élete; sokat szenvedett már az iskolában, mikor megérezte, hogy társai mily magasan felette állanak társadalmi szempontból. Tizenhét éves korában még vallásos volt ugyan, de már érezte, hogy a megkövesedett „vasárnapos vallás” mégsem az igazi kereszténység. Szépségének tudatára egy bálon ébred, mely bál egyúttal a lejtőre is viszi. Anyja kényszerítésére pár hónap múlva férjhez megy szeretet nélkül, a legteljesebb nemi tudatlanságban. Ez a házasság volt az Amalie Skram életének tragikumája.

B. U. Möller tengerészkapitány Bergen legelőkelőbb családjai közül kerül ki, tekintélyes, vagyonos, szép testű, élénk, társaságban kedvelt – gyenge jellemű ember volt. Házáséletének szerencsétlen volta talán hozzájárult, hogy az alkoholnál keresett vigasztalást. Delíriumos rohamai lelkileg és testileg összetörték őt magát, a kiméretlen, gyakran brutális bánásmód pedig az asszony életét tette elviselhetetlenné. Möller egészen saját maga akarta birtokolni az asszonyt, magával vitte hosszú, több éves tengeri utakra. Amit Amalie a hajón látott és hallott, az egészen kétségbe ejtette, felháborította az ő szenvedélyes lelkét.

Hogy e házasság szerencsétlen voltának nem csak a férj az oka, az Amalie Skram könyveiből világosan kitűnik. Ez a rendkívül szép, érdekes megjelenésű asszony, akibe kiváló kortársai mind beleszerettek, nemileg abnormális. Könyveiben nem egy helyen látszik, hogy nincsenek erotikus szükségletei. Nem lehet megérteni sem az ember, sem az író Amalie Skramot, ha nem indulunk ki érzelmi életének abnormitásából. Ez a lelki hermafroditaság már gyermekkorában megnyilvánul. A masculin és feminin elem folytonosan és párhuzamosan fejlődik diszharmonikus lelkében és egészen természetes, hogy tragikussá válik élete a normális emberek társadalmában.

Vallásosságából, szent kötelességből akart gyermeket s/ülni, de természete föllázadt a kötelességérzetével szemben, természete tiltakozott az ellen, hogy magát a férfinak odaadja. Harcolt önmagával, meg a férjével. A férj természetesen nem értette meg, hogy micsoda új világ nyílt meg az asszony előtt, azt még kevésbé értette meg, hogy miért akar az asszony mindent tudni, ami a férfi erotikájára vonatkozik. Amaliet lelke felfedező útra kényszerítette, a férfi-erotika terére, mentül rettenetesebb dolgokat tudott meg, annál többet akart megtudni; látni akarta a kikötővárosok legaljasabb lebujaikat, hallgatni akarta a társadalom salakjának a szavát. Ez nem tetszett a férjnek. Csak két fiának születéséig volt közte és a férj között házastársi viszony. Mikor a férj ismét az asszonyt akarta és nem az anyát – vége volt mindennek.

Elvált asszony – ez a szó a múlt század hatvanas éveinek polgári társadalmában annyit jelentett, mint erkölcstelen, pária, kítaszított. Ez még nem tartotta volna vissza Amaliet a válástól. De ott volt a vallás, mely Isten privilégiumává tette a házasság kötését és felbontását. A hetvenes évek közepén olvasmányai és társasága révén érintkezésbe jutott azzal az áramlattal, mely az egyéniség

érvényesülését a dogmák romjain is jogosnak ismerte el. Az akkori norvég és dán irodalom egyre a szerencsétlen házasságot tárgyalja és végül egyenesen követeli az ilyen méltatlan viszony felbontását.

1877-ben két villám csapott le az elektromossággal telt fellegekből: megjelent Björnson Magnhildje és Ibsen: Társadalom támaszai. Magnhild olyan hatással van Amaliere, hogy nem habozik tovább, el kell válnia. A férj családjának kérésére mégis megígéri, hogy a gyermekek miatt egyelőre a férj házában marad. A nagy lelki harcot nem bírja, ugyanazon éjjel megzavarodik, a gaustadi elmekórházba viszik. Idegrendszere azonban rövid idő alatt rendbe jön, 1878 nyarát fiaival Fredrikshaldban tölti. Itt egy mély lelki krízis következtében elveszti a vallásban, az isteni gondviselésben való hitét és pár év múlva Kristiániába költözik, amely város hirtelen kulturcentrummá válik a 80-as évek elején.

A politika, tudomány, művészet terén megindult a realizmus és idealizmus közötti harc, amely erős vibrálásával megtöltötte a norvég városi élet minden nyilvánulását. A realizmus, mint új ideál, annyira megcsontosodott, hogy egészen dogmává lett. De ezt a küzdelem hevében senki sem vette észre. Ennek a harcnak a tüzeiben lett naggyá, fejlődött ki Amalie. A radikálisok körébe kerül, Björnson, Sars, Skavlan, Bemer a barátai. Őt, a pesszimistát, annyira meggyőzi Björnson, hogy hinni kezd az emberek jövőjé boldogságában. Az emberek boldogok lesznek, mondja, ha felnyílik a szemük az igazságtalanság és jogtalanság felismerésére. Amalie a társaság ragyogó központja; hódolója, imádója, kérője nagyon sok van, és ő most is keservesen tapasztalja, hogy a legkiválóbb férfiak is eltekintenek az ő fájdalomban, szenvedésben és munkában megnevesedett lelke fölött és a szemébe néznek. Lassan irodalmi ízlése is felszabadult a romantizmus láncából és a naturalizmus felé húzódtott. Zolát nem ismerte, ellenben Tolsztoj, Turgenyev és Dosztojevskij minden megkapható könyvét olvasta.

Íróvá nem olvasmányai tették, hanem az a tulajdonsága, hogy az igazságot mindenekfelett valónak tartotta. Úgy érezte, hogy az emberiség szenvedéseinek történetét nem szabad elhallgatni, megvolt az a tehetsége, hogy a maga szerencsétlen életét egyetemesíteni tudta, be tudta illeszteni az emberiség szenvedésének láncába.

1882-ben jelenik meg a *Nyt Tidsskrift*-ben első elbeszélése *Madam Hölers lelefolk* címen, mely nemcsak feltűnést, hanem botrányt és felháborodást is keltett úgy a konzervatív, mint a radikális körökben. Se fény, se humor, se reménység nem volt az elbeszéléseben, mely megállította és megijesztette az embereket. Írói fejlődését döntőleg befolyásolta Erik Skram íróval való házasságra lépése. A második férjet sem szerelemből, hanem inkább művészi szempontból vette magához Amalie. Ez a vélemény talán különösnek tetszik, de különössége csak az, hogy itt a nő szerepel úgy, mint más északi írók (Strindberg, Drachmán, Heidenstam) életrajzában a férfi, Erik Skram, a Gjertrude Colbjørnsen szerzője, Brandes szerint a maga külseje alatt egy trubadúrt rejtgetett. Udvarlása, szerelme, lovagiassága olyan volt, ami általában ismeretlen a Skagerracktól északi. Amalienak tetszett, hogy egy férfi annyira bízik benne és

az ő tehetségében. Kopenhágában telepedett meg, ahol intelligenciáját és tehetségét többre becsülték, mint a szépségét. Öröme telt a munkában és tudott egyidejűleg asszony és író is lenni.

Most egy munkával és boldogsággal teljes évtized következik az Amalie Skram életében. 1885-ben megjelenik első nagy munkája Constance Ring, az első norvég könyv, mely nyíltan tárgyalta a nemi problémát Eredmény: nagy feltűnés, sok rágalom. Joeger Fra Christiania-Bohemen-je ugyanezen év decemberében jelent meg, Albertine és Mannfolket csak egy év múlva. Az Albertin e-harcban „L u c i e” című munkával vett részt. 1887-ben jelent meg a Hellemysrfsolket-nek két első része.

Ha dolgozott, bezárkózott szobájába, írt, szenvedett és sírt éjjel-nappal, amíg össze nem esett, amíg kénytelen nem volt pihenni. Idegei érzékenyebbek voltak, mint a máséi és könnyebben felmondták a szolgálatot. Tapasztalatait, megfigyeléseit, igaz és beteges benyomásait Professor Hieronimus és Paa Stjörgen című könyveiben (1895) írta meg. Ezekben elmondja, hogy őt, akinek mindenekfelett nyugalomra lett volna szüksége, őrzőgő örültek közé zárták. Csak a méltatlankodás és a reménység mentette meg az örültségtől és az a vágy, hogy ha kiszabadul, minden erejével az egyén megsértett jogaiért küzdhessen.

Munkaerejét újra hamar visszazerezte, de ideges ingerlékenysége csak nagysokára múlt el.

Betegség, családi bajok, a miszticizmusra való hajlandóság, végül a megöregedéstől való félelem egyre akadályozták munkáját. Mert nem tudott olyan eleven tempóban dolgozni, mint betegsége előtt, félt az öregségtől, a tehetetlenségtől. Egy súlyos csapás (bátyjának halála) életre keltette munkaképességét. Be tudta végezni mesterművét, a Hellemysrfsolket-et, mely miatt nyolc évig volt kétségbe esve, azt hívén, hogy munkaereje teljesen kimerült, mindennek vége. Hogy ezt a munkát befejezte, ismét egy boldogabb időszak következett Amalie életében. Az új könyvek egymásután kerülnek ki tolla alól és tehetsége egyre szebben fejlődik. Újra elkezdődnek a szenvedés évei. Meghal bátyja, apja, első férje, barátja a nagy Hörup. Elválik második férjétől is.

A fáradtság, kimerültség és betegség végre megtörte. 1905 március 15-én meghalt tüdőgyulladásban. Halála után egy héttel a kopenhágai krematóriumban temették el a dán írók és művészek, pap nélkül.

Faa har störrre givet,
end som Gaest hun gav –
Sorgfuldt suser Livet
nu om hendes Grav.

(Ő csak vendég volt és mégis alig adott valaki többet nála; az élet szomorúan susog most az ő sírja felett.) Temetésén így hangzott az ének utolsó versszaka.

Noha Amalie Skram dacosan és félelem nélkül törte meg a tradíciókat és kíméletlenül csapta igazságait a képmutató társadalom arcába, mégsem volt ő olyan férfias alak, mint amilyenek kortársai képzeltek. „A nagy nőiség szíve volt ő – mondja az életrajz írója – aki megnyílt és magába fogadta az emberiség szenvedéseit.” Nem az a diszharmonia jellemzi őt, mely negatív erotikája

és testének szépsége között uralkodott. Noha az ő élete a kor nagy betegségének egyik tünete volt, jelentősége még abban áll, hogy egész szívvel, minden tehetségével ott koncentráta életét, ahol a legzseniálisabban alkothatta.